

# Verso

Irodalomtörténeti folyóirat

Verso  
Irodalomtörténeti folyóirat  
2021/1

Szakmai védnökök  
Bartók István  
Jankovits László  
Nagy Imre

A szerkesztőbizottság tagjai  
Boszoki Petra  
Laczkó András  
Milbacher Róbert  
Pálffy Eszter  
Pap Balázs  
Szatmári Áron

Tördelőszerkesztő  
Pap Balázs

Borítóterv  
Simor Kamilla

Felelős kiadó  
a PTE BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet  
Klasszikus Irodalomtörténeti  
és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszékének vezetője  
(7624 Pécs, Ifjúság útja 6.)

[szerk@versofolyoirat.hu](mailto:szerk@versofolyoirat.hu)

# TARTALOM

## TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY

BARTÓK ZSÓFIA ÁGNES	
A gyónás lehetséges hibái és a természet elleni bűnök fajtái	
A <i>Guillermus-kódex</i> két bejegyzéséről.....	5
B. KOVÁCS PÉTER	
A fegyelem igája és törvénye	
Adalékok a Kisebbik István-legenda szerzőjének műveltségéhez.....	22
HERNÁDY JUDIT	
Kötet- és cikluskompozíciók a magyar udvari költészetben Listius László, Beniczky Péter, Esterházy Pál és Koháry István művei alapján.....	34

## KRITIKAI LAPOK

SZOLYKA HAJNALKA	
Leporolt klasszikusok, aktualizáló olvasatok	
(ONDER Csaba, <i>Festina lente: Tanulmányok a 19. századi magyar irodalomról</i> , Eger, Eszterházy Károly Egyetem Líceum Kiadó, 2020.).....	54
PÁLFY ESZTER	
Lokális emlékezet, nemzeti kultusz	
(VADERNA Gábor, <i>Honnan és hová? Arany János és a nagyszalontai hagyomány</i> , Bp., Reciti, 2020 [Vitæ, 1].).....	58

## HASZNOS MULATSÁGOK

BALÁZS-HAJDU PÉTER	
Haza, a magasba	
Koháry István jelentőségéről.....	65

B. Kovács Péter

## A fegyelem igája és törvénye Adalékok a Kisebbik István-legendá szerzőjének műveltségéhez

A magyar medievisztika érdeklődő olvasói és szakavatott kutatói számára közismert, hogy államalapító uralkodónkról, Szent Istvánról három legenda maradt ránk. Ezeket a kutatástörténet hagyományosan az Árpád-kor magyar szentjeit bemutató latin nyelvű hagiografikus alkotások legfontosabb csoportjának tekinti: a művekkel foglalkozó tudományos közlemények és monográfiák száma végeláthatatlan; ezek megállapításaira pedig csupán kevés esetben használhatjuk a kutatói közmegegyezés fogalmát.<sup>1</sup>

A három István-legendá keletkezési sorrendjével kapcsolatban még többé-kevésbé egyetértés uralkodik a szakirodalomban, pontos keletkezési dátumuk azonosításakor azonban már polémiákba ütközhetünk. Az időben legkorábbi Nagyobbik legendát (*Legenda maior*) a kutatók egy része az 1083-as szentté avatások előtti műnek tekinti (1077–1083), míg a másik irányzat Könyves Kálmán király idejére (1095–1116) helyezi a megírását.<sup>2</sup> A szövegkritikai kiadások óta egyértelmű, hogy a sorrendben második Kisebbik legenda (*Legenda minor*) ez után készült el, mivel egyes szöveghelyeit már felhasználta. A Kisebbik legenda ezenfelül elhunytként beszél Szent László királyról, így minden bizonnyal 1095 után íródott.<sup>3</sup>

1 Szent István legendáinak historiográfiáját legutóbb Thoroczkay Gábor tekintette át tanulmányaiban: THOROCZKAY Gábor, *Szent István legendái* = T. G., *Ismeretlen Árpád-kor*, Bp., L'Harmattan, 2016, 90–102; THOROCZKAY Gábor, *A magyarországi legendairódalom és történetírás a 14. század közepéig* = T. G., *i. m.*, 184–208.

2 Latin nyelvű kritikai kiadása: *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum* I–II., kiad. SZENTPÉTERY Emericus, Bp., 1938. Reprint kiadás, gond. SZOVÁK Kornél, VESZPRÉMY László, Bp., 1999 (a továbbiakban: SRH<sup>2</sup>), II., 377–392. Magyar fordítása: *Árpád-kori legendák és intelmek: Szentek a magyar középkorból* I., szerk. ÉRSZEGI Géza, ford. KURCZ Ágnes, Bp., Osiris, 2004 (Millenniumi magyar történelem – Források) 17–27., (a továbbiakban: ÁLI). Legfontosabb szakirodalmak: KRISTÓ Gyula, *A nagyobbik és a Hartvik-féle István-legendá szövegkapcsolatához* = K. GY., *Írások Szent Istvánról és koráról*, Szeged, 2000, 175–194; GUOTH Kálmán, *Eszmény és valóság Árpád-kori királylegendáinkban*, Erdélyi Múzeum 49(1944), 304–347 (különösen: 320–322); HORVÁTH János, *Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái*, Bp., Akadémiai, 1954, 136–142; CSÓKA J. Lajos, *A latin nyelvű történeti irodalom kialakulása Magyarországon a XI–XIV. században*, Bp., Akadémiai, 1967 (Irodalomtörténeti Könyvtár, 20), 105–118; KLANICZAY Gábor, *Az uralkodók szentsége a középkorban: Magyar dinasztikus szentkultuszok és európai modellek*, Bp., Balassi, 2000, 305–307.

3 THOROCZKAY Gábor: *Megjegyzések a Hartvik-féle Szent István-legendá datálásának kérdéséhez* = T. G., *Írások az Árpád-korról*, Bp., L'Harmattan, 2009 (TDI Könyvek, 9), 85; THOROCZKAY, *Szent István legendái...*, *i. m.*, 92; GUOTH, *Eszmény és valóság...*, *i. m.*, 322–324; HORVÁTH, *Árpád-kori*

A Hartvik püspöknek tulajdonított harmadik István-életrajz pedig a két korábbi mű kompilációja; Thoroczkay Gábor kutatásai nyomán legnagyobb valószínűséggel Kálmán király utasítására készülhetett el 1097 és 1099 között. A *vita* feltehetően válasz lehetett II. Orbán pápa 1096. évi levelére, így az egyházfő 1099. július 29-én bekövetkezett halála lehetett elkészítésének legkésőbbi időhatára.<sup>4</sup> Ahogy arra legutóbb Thoroczkay is rámutatott, a Hartvik-legenda befejezése után a két korábbi alkotás teljes mértékben háttérbe szorult. Ezt támasztják alá a ránk maradt másolatok is. A Nagyobbik, illetve a Kisebbik legenda szövegvariánsai napjainkig négy, ciszterci környezetben keletkezett kódexben maradtak fent, ezzel szemben Hartvik alkotása két kéziratcsoportra oszthatóan kilenc helyen hagyományozódott.<sup>5</sup>

A szövegek közötti tartalmi, filológiai és motivikus kapcsolatok vizsgálata is számos kutatót foglalkoztatott már. Kristó Gyula a *Legenda maior* és a *Hartvik-vita* szövegkapcsolatait mutatta be, Guoth Kálmán és Klaniczay Gábor az életrajzok szentkultuszban jellemző eszményábrázolásait, toposzait vizsgálta, legutóbb pedig Thoroczkay Gábor tekintette át a Nagyobbik és a Kisebbik legenda viszonyát abból a szempontból, hogy melyek azok a történeti elemek, amelyek mindkét elbeszélésben megjelennek a magyar állam- és egyházszerzés történetéből.<sup>6</sup> Ebben a tanulmányában jegyzi meg azt is, hogy a három István-életírás közül épp a Kisebbik legendára irányult eddig a legkevesebb figyelem, és megjegyzi, hogy nagy szükség volna annak „nyelvi elemzésére és szókincsének a Nagyobbik legendáéval való összevetésére”<sup>7</sup>.

Jelen tanulmány ahhoz a kutatás-módszertani irányhoz csatlakozik, amely az antik, bibliai és liturgikus műveltség nyomait igyekezik feltárni az Árpád-kori latin nyelvű magyarországi irodalomban. A magyar és nemzetközi medievisztika legújabb kori történetében közhelynek számít, hogy a fennmaradt legendák, krónikák, elbeszélések számtalan antik, biblikus, valamint liturgikus eredetű szóképet, kifejezést tartalmaznak.<sup>8</sup> Ez természetesen nem meglepő a középkori isko-

*latinnyelvű... i. m.*, 143–148; CSÓKA J., *A latin nyelvű történeti... i. m.*, 119–133; KLANICZAY, *Az uralkodók szentsége... i. m.*, 307.

4 THOROCZKAY, *Megjegyzések a Hartvik-féle... i. m.*, 85–86. – Korábban 1100 előttre helyezi keletkezését: GUOTH, *Eszmény és valóság... i. m.*, 332–334; CSÓKA J., *A latin nyelvű történeti... i. m.*, 164; KLANICZAY, *Az uralkodók szentsége... i. m.*, 307. 1100 körülre helyezi: HORVÁTH, *Árpád-kori latinnyelvű... i. m.*, 144–153; TÓTH Zoltán, *A Hartvik-legenda kritikájához: A Szent Korona eredetkérdése*, Bp., 1942, 115.

5 THOROCZKAY, *Szent István legendái... i. m.*, 92; FONT Márta, *Keresztény nagyhatalmak vonzásában: Közép-és Kelet-Európa a 10–12. században*, Bp., Balassi, 2005, 48; SZOVÁK Kornél, *A kódex szövegének helye az István-legendák hagyományozódástörténetében = Ernst-kódex (OSZK, Cod. Lat. 431) Tanulmánykötet*, szerk. DÉRI Balázs, Bp.–Pannonhalma, OSZK–Pannonhalmi Főapátság, 2016, 89–99.

6 KRISTÓ, *A nagyobbik és a Hartvik-féle... i. m.*, 175–194; GUOTH, *Eszmény és valóság... i. m.*, 304–347; KLANICZAY, *Az uralkodók szentsége... i. m.*, 108–139; THOROCZKAY, *Szent István legendái... i. m.*, 94.

7 THOROCZKAY, *Szent István legendái... i. m.*, 92.

8 FONT, *Keresztény nagyhatalmak... i. m.*, 25–39, 122–129.

lai oktatás működésének ismeretében. Hajnal István kutatásaiból tudható, hogy a középkori alsófokú oktatás legfontosabb eszköze az általa „Európa első ábécés könyvének” nevezett zsoldároscopy volt,<sup>9</sup> de a nemzetközi szakirodalom álláspontja szerint is a mindenhol elérhető Biblia funkcionált par excellence iskolai tankönyvként.<sup>10</sup> Az írás és olvasás készségeinek elsajátítása közben a mondatok, szavak, kifejezések mintegy maguktól váltak az írástudók műveltségének részévé; Beryl Smalley, a középkori bibliai hermeneutika kiváló kutatójának megfogalmazása szerint innen „tűnhettek elő reminiscenciákként a középkori epikus művekben és krónikákban”.<sup>11</sup> Ezek a kifejezések tehát időről időre visszatértek, és a literátorok más-más irodalmi műfajok költői eszközeként, eltérő esztétikai, politikai és ideológiai célok mentén használták őket.

A magyar területen keletkezett Árpád-kori szövegek vizsgálatánál elsősorban a *Scriptores rerum Hungaricarum* 1938-as kritikai kiadásának (és 1999-es reprint kiadásának) jegyzetapparátusára, illetve az egyes legendákról, krónikafejezetekről készült történeti-filológiai résztanulmányokra támaszkodhatunk.<sup>12</sup> Noha a teljes Magyarországon keletkezett szövegkorpusz egységes módszertan szerinti filológiai vizsgálata még várat magára, az utóbbi évek tanulmányai magyar kontextusban is jelzik e kutatói szándék megjelenését. Veszprémy László meghatározó motívumokat, toposzokat vizsgált a Krónikaszerkesztmény egyes fejezeteiben,<sup>13</sup> míg Déri Balázs legendákban és krónikavariánsokban található szófordulatok és költői képek biblikus és liturgikus forrásainak feltárását kezdte meg.<sup>14</sup> Említhetjük továbbá Körmenyi Tamás alapos vizsgálatát a Nagyobbik István-legenda nyelvezete kapcsán,<sup>15</sup> valamint Somogyi Szilvia kitűnő munkáját a budai minorita

9 HAJNAL István, *Írásoktatás a középkori egyetemeken*, Bp., Gondolat, 2008 (Az információ-történet klasszikusai), 44–70.

10 A magyar kutatástörténet egyik legalaposabb munkája Mezey Lászlótól származik: MEZEY László, *Deákság és Európa: Irodalmi műveltségünk alapvetésének vázlata*, Bp., Akadémiai, 1979. – A nemzetközi szakirodalomból Pierre Riché nemrég magyar nyelvre is lefordított munkáját érdemes kiemelni: PIERRE RICHÉ, *Oktatás és művelődés a barbár Nyugaton (6–8. század)*, Bp., Szent István Társulat, 2016. – Továbbá említésre érdemes Beryl Smalley monográfiája: BERYL SMALLEY, *The Study of the Bible in the Middle Ages*, Blackwell, 1952 (Volume 39 of Notre Dame Publisher), 14.

11 SMALLEY, *The Study of the Bible...*, i. m., 11.

12 Ezt egészítik ki és bizonyos szöveghelyeken pontosítják a CEUPress Central European Medieval Texts sorozatában megjelenő angol–latin kétnyelvű szövegkiadások. Lásd: Central European Medieval Texts (ISSN 1419-7782). eds. János M. BAK, Urszula BORKOWSKA, Giles CONSTABLE, Gábor KLANICZAY.

13 VESZPRÉMY László, *A pityergő Árpádtól a könnyező Szent Lászlóig: A könnyekre fakadó hadvezér a Névtelen Gesztája 39. és a Krónikaszerkesztés 121., 137. fejezetében*, Acta Historica (Szeged), 138(2015), 17–32.

14 DÉRI Balázs, *A Kézai-krónika bibliai-liturgikus idézetei*, Magyar Egyházzene, 18(2010), 1. sz., 59–62; DÉRI Balázs, *P. magister gestájának bibliai-liturgikus idézetei*, I., Magyar Egyházzene, 19(2011), 1. sz., 33–38; DÉRI Balázs, *Omne donum perfectum: A Nagyobbik Szent István-legenda liturgikus-bibliai idézetei*, Magyar Egyházzene, 23(2016), 3. sz., 275–284.

15 KÖRMENDI Tamás, *Szent István király Nagyobb legendájának nyelvezete*, Fons, 10(2003), 65–118.

krónika nyelvezetéről.<sup>16</sup> Úgy véljük, az István-életrajzok esetében historiográfiai jelentőségük miatt is időszerű lenne egy egységes módszertan szerinti filológiai vizsgálat elvégzése. A tanulmány további részében néhány szöveghely vizsgálata alapján egyrészt annak alátámasztására törekszem, hogy helytállóak azok a korábbi vélemények, amelyek szerint a Nagyobbik és a Kisebbik legenda szerzője, illetve Hartvik a 12. század fordulójának legképzettebb és legműveltebb írástudói közé tartozott, másrészt amellet érvelek, hogy műveik nem függetleníthetők a lejegyzésüket megelőző és körülvevő politikai és eszmetörténeti kontextusoktól sem.

### A *Legenda minor* stílusa és forrásai

A Kisebbik legenda korábban ismertetett datálási kérdései mellett a kutatások elsősorban a szerző stilisztikai és irodalmi képzettségét hangsúlyozzák. A *vita* írója stílárisan a kor legkitűnőbbjei közé tartozott, egyértelműen gazdagabb olvasottsággal rendelkezett, mint a *Legenda maior* alkotója. Amellett, hogy használta az ókori Persius, Livius és Horatius munkáit, szövegszerűen ismerte Szent István törvényeit, egyes fontos bencés szerzetesi dokumentumokat, Sulpicius Severus Szent Márton-életrajzát, Jordanes és Regino alkotásait, valamint a korábban keletkezett Nagyobbik István-legenda mellett András-Szórád és Benedek remetek legendáit is.<sup>17</sup> A szerző műveltségét dicsérik továbbá a paraleliztikus mondatfelépítések, a határozott kólonok, amelyeket rímek kapcsolnak egybe. „Emellett azonban a stílus díszítő eszközeivel (colores), a gyakori adnominatioval, hyperbatonnal is emeli stílusa hatását” – emeli ki ifj. Horváth János. Gyakoriak továbbá a szókezdő alliterációk is, amelyek sűrű használata szintén a latin műpróza ismeretét bizonyítja.<sup>18</sup>

A szerző származását illetően – Csóka J. Lajos műveltség- és forrásfeltáró munkája nyomán – a történeti kutatás közhelyévé vált, hogy egy pannonhalmi bencés szerzetest kell a mű mögött feltételeznünk. Csóka J. Szent Benedek regulájának hatását véli felfedezni akkor, amikor a Kisebbik legenda szerint Szent István „életük érdeme szerint” válogatott püspököket és papokat állított minden tíz település élére.<sup>19</sup> Nem számol azonban azzal, hogy a latin „*secundum vitae meritum*” kifejezés a világi klerikus egyház belső rendjében is bevett fordulatnak számított legkésőbb a 9. századtól. A Szent Chrodegang által 755-ben, Benedek regulája és a lateráni kánonok nyomán összeállított klerikusi szabályzat ugyanis nagy sikerrel tett szert, és általánosan elterjedtté vált a 8. század során. A később 86 fejezetre

16 SOMOGYI Szilvia, *A XIV. századi krónikakompozíció Anjou-kori folytatásának nyelvezete (A budai minorita krónika latin nyelve)*, Fons, 18(2011), 209–268.

17 CSÓKA J., *A latin nyelvű történeti...*, i. m., 131–132.

18 HORVÁTH, *Árpád-kori latinnyelvű...*, i. m., 146.

19 „Quibus *secundum vitae meritum* episcopus et sacerdotes prefecit, ut auctoritate apostolice traditionis erudirentur.” – SRH<sup>2</sup> II. 396. „Élükre életük érdemei szerint püspököket és papokat állítottatott, hogy a népet az apostoli hagyomány tekintélyével oktassák.” – ÁLI 14. A Regula Csóka J. idézésében: „Regula: a dékánok választásánál: non elegantur per ordinem, sed *secundum vitae meritum*... az apátnál és a monostor papjainál a legfőbb kellék a *vitae meritum*.” – CSÓKA J., *A latin nyelvű történeti...*, i. m., 120.

kiegészített művet az ír szerzetesek még a saját maguk által alapított kolostorokba is bevezették. Végso sikere azonban azután következett be, amikor Jámbor Lajos a 816. évi aacheni zsinaton általánosan kötelezővé tette Metzi Amalarius szerkesztésében a teljes *Regula Canonicorum*ot a káptalanok számára.<sup>20</sup> A Kisebbik legenda keletkezésének idejére, a 12. század fordulójára tehát az epizkopális egyház szabályai is ismerték és használták ezt a Benedektől eredeztethető kifejezést. Ezzel nem szeretném azt sugallni, hogy a Kisebbik legenda szerzőjét teljesen máshol kell keresnünk, mint ahol eddig a kutatástörténet feltételezte, ahogy azonban Györffy György már a Nagyobbik legenda esetén is megjegyezte, itt sem kell elvetnünk azt a feltételezést, hogy akár egy káplán is elképzelhető az alkotó szerepében.<sup>21</sup>

Másrészt Csóka J. a szerző pannonhalmi származásának bizonyítékeként tekint arra is, hogy ismeri és használja Sulpicius Severus Szent Márton-életrajzát. A szövegpárhuzamok között sorolja fel azt a részt a *Legenda minor*ból, amikor Géza fejedelem a halála közeledtekor „érezte teste felbomlásának” fenyegetését, és feleséget szerzett Istvánnak a bajor herceg, II. Civa Kodó Henrik lányának, illetve II. Henrik császár testvérének, Gizellának a személyében. A kifejezés hasonló szavakkal valóban megjelenik Severusnál, sőt a pannonhalmi bencés származású Mór püspök nyitrai remeték életét tárgyaló munkájában is.<sup>22</sup> Az elsődleges kontextus teljes vizsgálatához azonban érdekes lehet még egy a 11. század fordulóján német nyelvterületen keletkezett szöveg is. A Liudolf-ház (Szász-ház) alapító tagjáról, I. Madarász Henrik feleségéről, Ringelheimi Szent Matildról 1002–1003 körül, vélhetően a nordhauseni bencés kolostorban készült el az életének kései eseményeit is tárgyaló *Vita Mathildae regnae posterior*. Ebben azt olvashatjuk, hogy

20 A szabályzatok egyháztörténeti szerepéről összefoglalóan: MEZEY, *Deákság...*, i. m., 72–73, valamint 75–77.

Az aacheni zsinat határozatait lásd: *Concilium Aachen, a. 816., Institutio canonicorum Aquisgranensis* = MGH Concilia 2. 1., ed. Albert WERMINGHOFF, Hannover, 1906, 415.

21 GYÖRFFY György, *Koppány lázadása = Somogy megye múltjából, Levéltári évkönyv 1.*, szerk. KANYAR József, Kaposvár, 1970, 24, 7. lábjegyzet.

22 CSÓKA J., *A latin nyelvű történeti...*, i. m., 127.

Severusnál Szent Márton mondja: „*dissolutionem sui corporis immineret*” – *Patrologiae cursus completus, series Latina prior*, ed. Jacques Paul MIGNÉ (a továbbiakban: PL), XX., 180–184. „Márton már régen előre tudta halálát, és megmondta a testvéreknek, hogy *közel van testének felbomlása.*” – Sulpicius SEVERUS: *Szent Márton élete, Levelek, Dialógusok*, Pannonhalma, Bencés Kiadó, 2016, 86.

A nyitrai remeték legendájában: „Cum igitur tempus *resolutionis sui corporis immineret*, indicans eis hoc, qui aderant, ne ab ullo vestimentorum suorum exueretur operimento, precepit, donec abbas Philippus, post quem miserat, adveniret.” – SRH<sup>2</sup> II. 360. „Mikor tehát *testének felbomlásának ideje közeledett*, jelezte ezt a jelenlevőknek, és meghagyta, hogy ruházatának egyetlen darabjából se vetköztessék ki, amíg Fülöp apát - akiért már elküldött - meg nem érkezik.” – Kurcz Ágnes fordítása, ÁLI 9.

A *Legenda minor*ban: „Qui cum iam senesceret, *resolutionemque sui corporis imminere* sentiret, filio, arce regni sublimando, uxorem nobilissimam ex latissima Romanorum imperatorum prosapia dirivatam duxit.” – SRH<sup>2</sup> II. 394. „Mikor már megöregedett, *s érezte, hogy testét felbomlás fenyegeti*, az ország élére emelendő fiának a római császárok kiterjedt nemzetségéből származó felette nemes feleséget hozott.” – Kurcz Ágnes fordítása, ÁLI 12.



I. Henrik, amikor „érezte testének felbomlását”, magához hívta feleségét.<sup>23</sup> A Kisebbik legenda tehát nemcsak a Márton-életrajzzal, hanem a Matild-legendával is kapcsolatba léphet: I. Henrik és Géza ábrázolása a halálos ágyon párhuzamot mutat. Míg Henrik a Szász-dinasztia alapítója, őt tekintik a német nemzeti királyság létrehozójának, és keménykezű uralma készítette elő Nagy Ottó császári tevékenységét, addig Géza a kereszténység felvételének elindításával tulajdonképpen újraalapítja az Árpád-házát, és megalapozza Szent István állam- és egyházszervező munkáját. A két szöveg közvetlen egymásra hatása természetesen nem bizonyítható, de létezik olyan gyűjtemény, amelyben másolataik együtt szerepelnek: a négykötetes heiligenkreuzi ciszterci legendárium (*Magnum Legendarium Austriacum*, 1183–1200) egymás után következő kódexei.<sup>24</sup>

A Kisebbik legendában azt olvashatjuk Géza fejedelemről, hogy kemény kézzel „Isten színe előtt igen dicséretessé tette magát azzal, hogy katonaságának vezéreit az igaz isten tiszteletére térítette”.<sup>25</sup> Az egyházszervező feladatokat István a törvénykezésével fejezi be: a szigorú jogalkotásokra az életrajzíró elbeszélése szerint épp azért volt szükség, hogy a nép ne térjen vissza a „hiú tévelygésbe”. Ezt az államalapító uralkodó úgy érte el, hogy a népet „az egyház tanai szerint oktatta, rárakta nyakára a fegyelem igáját és törvényeit, s a gonoszság minden mocskát a földig lerontotta”.<sup>26</sup> A két szöveghellyel kapcsolatban először Guoth Kálmán, majd

23 „Cum autem sentiret sui corporis dissolutionem imminere, reginam ad se vocans multa cum ipsa disputavit secreta et postremo sermonem talibus conclusit verbis... – *Vita Mathildis reginae posterior* (*Die Lebensbeschreibungen der Königin Mathilde*), ed. B. SCHÜTTE, *Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum rerum Germanicarum in usum scholarum*, 4., 143–202, 159. „Mikor érezte, hogy testét felbomlása fenyegeti, magához hívatta a királynét és számos magánügyet megvitatott vele, majd e szavakkal búcsúzott...” – Saját fordítás – B. K. P.

A Matild-legenda keletkezési körülményeiről lásd: *Queenship and Sanctity: The Lives of Mathilda and the Epitaph of Adelheid*, ed. Sean GILSDORF, Catholic University of America Press, 2004 (*Medieval Texts in Translation*) 15–23. Magyarul: KLANICZAY, *Az uralkodók szentsége...*, i. m., 112–113.

24 A Nagybik és Kisebbik István-legenda a 13. számú kódexben található, míg a Matild-életrajz a 14. számú kódexben. (A kódexek részletes leírását az OEAW projektjében lásd a [manuscripta.at](https://manuscripta.at) oldalon: [https://manuscripta.at/hs\\_detail.php?ID=30296](https://manuscripta.at/hs_detail.php?ID=30296) és [https://manuscripta.at/hs\\_detail.php?ID=30305](https://manuscripta.at/hs_detail.php?ID=30305), letöltés ideje: 2020. 05. 31.) A kódexekről: Diarmuid Ó RIAIN, *The Magnum Legendarium Austriacum: A New Investigation of one of Medieval Europe's Richest Hagiographical Collections*, *Analecta Bollandiana* 133(2015), 87–165, különösen: 109, 135.

25 „In tantum autem divinis se conspectibus probabilem reddidit, ut omnes militie sue comites ad veri dei culturam converteret. Quos vero aliene vie sectatores reperit, minis terribusque subiugavit.” – 2. caput, SRH<sup>2</sup> II. 394. „Közben pedig Isten színe előtt igen dicséretessé tette magát azzal, hogy katonaságának vezéreit az igaz isten tiszteletére térítette. Akiket pedig rajtakapott azon, hogy más utat követnek, fenyegetéssel és rémítgetéssel törte igába.” – Kurcz Ágnes fordítása, ÁLI 12.

26 „Non proponebat ante oculos suos rem iniustam, sed in omnibus mandatis dei 'fidelis dispensator' existens, apud se cepit meditari, ut si populum iam pridem baptismatis consecratione renatum absque disciplina dimitteret, facile post errorem vanitatis sue iterum converteretur. Hunc secundum ecclesiasticam doctrinam instituens, *iugum et legem discipline* subpositis cervicibus adhibuit omnesque inmunditias malorum prorsus destruxi.” – 2. caput, SRH<sup>2</sup> II. 395. „Igazágtalanságot elkövetők és azzal egyetértők nem állhattak meg szeme előtt, hanem

Klaniczay Gábor is kiemeli: jelentőségük abban áll, hogy nem a Nagyobbik legendában megszokott vallásos, szent király képének ábrázolását láthatjuk, hanem a harcias, keménykezű, az erőszakos hittérítést véghezvivő és a belső ellenséggel kegyetlenül leszámoló uralkodók realiztikus képével találkozhatunk.<sup>27</sup>

A *miles Christi* alakját e részlet nyomán is azonosító kutatástörténet azonban tudomásom szerint eddig egyszer tett csak kísérletet a szöveghely forrásainak azonosítására: Csóka J. Lajos 1967-es munkájában ismét a bencés kötődést véli felfedezni a Benedek-regulával felmutatható, általam erőltetettnek vélt szöveg-párhuzam állításával: „Szent Benedek a Regula, míg Szent István a keresztény erkölcs igáját vetette a szerzetesek, illetőleg a magyarok nyakába” – fogalmaz a szerző.<sup>28</sup> A tanulmány következő részében e szöveghely további párhuzamait kívánom bemutatni. Feltételezésem szerint ez a kifejezés is bizonyítéka annak, hogy a Kisebbik legenda szerzőjére az általános biblikus-liturgikus szövegek ismeretén túl saját eszmetörténeti környezete is hatást gyakorolt. A szöveg keletkezési körülményeinek és a mű elsődleges kontextusában meghatározó mondanivalójának megismeréséhez elengedhetetlen áttekintenünk, hogy a 12. század fordulójának világában mit is jelenthetett a „fegyelem igája és törvénye”, és hogyan foglalt a kifejezés használatával állást a korszak meghatározó „ideológiai háborújában”, az investitúraharcban.

### A fegyelem igája és törvénye

A „kereszténység igája” kifejezés Máté evangéliumára utal: „Vegyétek magatokra igámat, és tanuljatok tőlem, mert szelíd vagyok és alázatos szívű, s megtaláljátok lelketek nyugalmát. Az én igám édes, és az én terhem könnyű.”<sup>29</sup> Árpád-kori latin nyelvű hagiografikus alkotásaink többször is utalnak a szöveghelyre, legtöbb esetben az István-kori térítés és a kereszténység felvételének metaforájaként. A „keresztény hit igájába” hajtja István az ellene lázadókat a Nagyobbik legendában és annak nyomán a Kisebbikben is, a Gellértről szóló nagy legendában pedig e szavakat használva jósolja meg a szentté avatott püspök az Aba Sámuel és Orseolo Péter közti konfliktust. Gellért előre látja, hogy az ország nemesei több részre szakadnak, és az „ország kivonja magát a kereszténység igája alól”.<sup>30</sup> A Kelet-Körminden rendeletében Isten hű sáfárának mutatkozván azon kezdett elmélkedni, hogy ha a szent keresztységben már újjászületett népről leveszi a fegyelem gyeplőjét, utóbb könnyen visszatér a hiú tévelygésébe. Így az egyház tanai szerint oktatta, ráarkta nyakára a fegyelem igáját és törvényeit, s a gonoszság minden mocskát a földig lerontotta.” – Kurcz Ágnes fordítása, ÁLI 13.

<sup>27</sup> GUOTH, *Eszmény és valóság...*, i. m., 334–335; KLANICZAY, *Az uralkodók szentsége...*, i. m., 123.

<sup>28</sup> CSÓKA J., *A latin nyelvű történeti...*, i. m., 120. – „A szerzeteseknek »lege regulae« alatt tilos »collum excutere de sub iugo regulae«”.

<sup>29</sup> Máté evangéliuma 11:29–30. – A bibliai idézetek magyar fordításait a Szent István Társulat gondozásában 1930-ban megjelent ötkötetes fordításból idézem.

<sup>30</sup> A Nagyobbik István-legendában: „christiane fidei iugo” – SRH<sup>2</sup> II. 381; „keresztény hit igája” – ÁLI 20; valamint a Kisebbik legendában: SRH<sup>2</sup> II. 408., ÁLI 30.

A Gellértről szóló nagylegendában: „iugo christianitas” – SRH<sup>2</sup> II. 499; „kereszténység igája” – ÁLI 82.

zép-Európában keletkezett szentéletrajzok közül Querfurti Brunó Adalbertről írott legendájában a 983. évi felkelésük során a liuticsok vetik le magukról a „kereszténység igáját”.<sup>31</sup> Ha áttekintjük a magyarországi kötődésű liturgikus műveket, a Hartvik-legenda nyomán a 13. században keletkezett *Gauda Mater Hungaria* kezdetű himnuszban azt olvashatjuk, hogy az uralkodó ténykedésével a jámbor nép „Krisztus igájába tért”, míg 1192 körüli verses zsolozsmájában Szent László veszi hátára az „Úr igáját”.<sup>32</sup>

Ezek alapján joggal tehetnénk fel azt, hogy a „fegyelem igája” is a kereszténység szabályainak metaforájaként jelenik meg a műben. Ezt megerősíthetné az is, ha csak a kifejezés patrisztikus és skolasztikus hagyományait vizsgálnánk meg; így találkozunk vele Tertullianus valentinianusok ellen írt művében és Szent Ágoston zoltármagyarázataiban is.<sup>33</sup> A 6. századtól kezdve aztán az egyházi fegyelem igája közvetlenül is megjelenik a katolikus rendszabályokban: a 3. toledói zsinat határozatai egészen a pszeudo-izidori szöveggyűjteményig nagy népszerűségnek örvendenek, és kifejezései gyakran hagyományozódnak az egyéb műfajú alkotásokba is.<sup>34</sup> A 11. század fordulójához közeledve azonban egyéb jelentésrétegek is megfigyelhetők, melyek a Kisebbik legenda szerzőjét a kortárs politikai és eszmetörténeti horizonton is kiemelkedő alkotóvá emelik.

Gerics József kutatásai óta egyértelmű, hogy korai legendáink hogyan involválódnak az invesztitúraharc szellemi légkörébe.<sup>35</sup> A pápa és a császár közötti invesztitúraharcok kirobbanásának közvetlen oka a milánói érsek kinevezésének régóta húzódó ügye volt: a végleges szakításra az 1075–1076-os években került sor. VII. Gergely pápa először az 1075-ös böjti zsinaton, a *Dictatus Papae* című enciklikában tiltotta meg, hogy a laikusok egyházi hivatalt adományozzanak, és kifejezetten azt is, hogy a német király invesztitúrát gyakoroljon. A pápa híres,

31 „Ea tempestate effrena gens Lutici pagani iugum christianitatis deponunt et cum quo errore adhuc laborant, post deos alienos erecto collo currunt”. – Bruno QUERFURTENSIS, *Vita Adalberti episcopi Pragensis (Excerpta) = Monumenta Germaniae Historica: Scriptores (in folio)*, ed. Heinrich PERTZ, Hannover, 1841, 598.

32 Szt. László verses zsolozsmája, 1192., I. nokturnus: „christi iugo se subiecit, / et quod deo placet fecit.” – DANKÓ József, *Vetus Hymnarium Ecclesiasticum Hungaria*, Bp., 1893, 177. „Az úr igáját vállára vette, / Isten kedvét: azt kereste.” – Csanád Béla fordítása: *Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez (1000–1530)*, szerk. MADAS Edit, Bp., Tankönyvkiadó, 1991.

Gaude, mater Hungaria..., Himnusz Szent István királyról, 13. század: „Olim erroris populus / lumen divinum conspicit / pulsus tenebris sedulus / se christi iugi subiicit.” – DANKÓ, *Vetus...*, i. m., 206. „Feltűnt az égi fényesség, s a nép, mely tévelygésben élt, / elhagyva sűrű éjjelét, / Krisztus szent igájába tért.” – Csanád Béla fordítása: *Szöveggyűjtemény...*, i. m., 266–267.

33 TERTULLIAN, *Adversus Valentianos*, ed. Jean-Claude FREDOUILLE, SC, 2 vols, Paris, Cerf, 1980–81.

34 Idézi: Rachel L. STOCKING, *Bishops, Councils, and Consensus in the Visigothic Kingdom, 589–633*, University of Michigan Press, 2000, 60–61. – A pszeudo-izidori dekretálékát lásd: *Decretales Pseudo-Isidorianae et Capitula Angilramni*, ed. P. HINSCHIUS, Lipsiae, 1863.

35 GERICS József, *Politikai és jogi gondolkodás Magyarországon VII. Gergely korában = Athleta Patriae: Tanulmányok Szent László történetéhez*, szerk. MEZEY László, Bp., Szent István Társulat, 1980 (*Hungaria Sacra*, 1), 111–134; GERICS József, *A Hartvik-legenda mintáiról és forrásairól*, Magyar Könyvszemle, 97(1981), 175–188.

1075. december 8-ai levelében kifejezte neheztelését a püspöki székek jogtalan betöltése miatt, és ismételten kérte az uralkodót, hogy ne érintkezzen kiközösített tanácsadóival. IV. Henrik a tárgyalások helyett a legerőteljesebb ellenállást választotta. Ösztönzésére a wormszi birodalmi zsinaton (1076. január) a német püspökök – tizenhárom kivételével mind ott voltak – kimondták Gergely letételét a pápai trónról. Válaszul az 1076-os böjti zsinaton a pápa kiközösítette az egyház tagjai közül az uralkodót, valamint azokat a püspököket, akik közreműködtek a wormszi birodalmi zsinat tétében.<sup>36</sup>

A norvég középkorász, Leidulf Melve 2007-es kötetében arról ír, hogy a nyilvános vita lehetőségét Európában az investitúraharc, illetve az azt körülölelő szellemi pezsgés teremtette meg: állítása szerint tulajdonképpen erre az időszakra tehető a nyilvánosság keletkezése. Melve Jürgen Habermas szociológiai-kommunikációelméleti fogalmait használva mutatja be, hogy a Habermas által reprezentatív/demonstratív nyilvánosságként értelmezett középkori közeg sokkal árnyaltabbnak is tekinthető, mint a későbbi modern polgári nyilvánosság társadalma, és az annak jellemzésére bevezetett fogalmak ugyanúgy alkalmazhatók a középkori kommunikációs formák leírására is.<sup>37</sup> Melve megállapítása szerint a középkor legfontosabb intellektuális, politikaelméleti és teológiai vitája az investitúra körül folytatott szellemi viaskodás, amely elsősorban leveleken, pamfleteken és történeti-irodalmi alkotásokon keresztül zajlott.<sup>38</sup>

A 11. század végének és 12. század elejének polemikus irodalmi hagyománya – a latin nyelvű levelezések aranykora, ahogy Melve fogalmaz – természetesen Magyarországot sem kerülhette el. Gerics József eszmetörténeti és jogi- ideológiai kutatásaiból egyértelműen kiviláglik, hogy VII. Gergely pápa politikai programjának magyarországi visszhangja is volt: a Szent László-kori Nagyobbik István-legendából kikövetkeztethető a magyar uralkodói elit állásfoglalása nemcsak a pápai, hanem a császári főhatalmi igények ellen is. A *Legenda maior*ban megjelenő Szűz Mária-tisztelet, azaz az Istenanyának való országfelajánlás elbeszélése ugyanazon kifejezésekkel történik, amelyekkel a Pápaság tulajdonba adását és védelembe helyezését szokták jellemezni a tudós szerzők.<sup>39</sup> A szöveg elkészültét tehát a szentté avatások mellett az önálló magyar külpolitika aktuális érdekei is

36 Uta-Renate BLUMENTHAL, *The Investiture Controversy: Church and Monarchy from the Ninth to the Twelfth Century*, University of Pennsylvania Press, 1988, 117–123; I. S. ROBINSON, *The Papacy, 1073–1198*, Cambridge University Press, 1990, 295–321; H. E. J. COWDREY, *Pope Gregory VII, 1073–1085*, Clarendon Press of Oxford University, 1998, 89–270.

37 Leidulf MELVE, *Inventing the Public Sphere: The Public Debate during the Investiture Contest (c. 1030–1122)*, Boston, Brill, 2007 (Brill's Studies in Intellectual History, 154), I, 7–43.

38 MELVE, *Inventing...*, i. m., 25, 47. – Melve állítását az immáron magyarul is olvasható Ernst-Wolfgang Böckenförde is megerősíti. Böckenförde tanulmányában arra mutat rá, hogy az investitúraharc „alapjaiban rázta meg az *orbis christianus* régi, vallásilag és politikailag is egységes világát”. Kiemeli, hogy mind a pápai, mind a császári oldal a „legnagyobb határozottsággal” folytatta ezt a vitát. – PÁLFY Eszter, JANCsó András, *Böckenförde emlékezete. Ernst-Wolfgang Böckenförde: Az állam keletkezése mint a szekularizáció folyamata*, Valóság: Társadalomtudományi Közlöny 63(2020), 2., 33–51, különösen: 36.

39 GERICS, *Politikai és jogi...*, i. m., 113–130, különösen: 123–130.

formálták, így érthetjük meg teljes egészében a szerző antigregoriánus kinyilatkoztatásait. A Hartvik-legenda kapcsán Tóth Zoltán már az 1940-es években felvetette, hogy elképzelhető egy pápaellenes olvasata. A komoly vitát kiváltó feltételezését – tudniillik, hogy Kálmánra uralkodása kezdetén jelentős, de talán nem azonnali hatást gyakorolt II. Orbán pápa 1096-os levele, és regnálása ezután pápaellenes fordulatot vett – Gerics József igazolta.<sup>40</sup> A Kálmán parancsára írt Hartvik-mű tehát ismét egy antigregoriánus munka, és célja az uralkodó elvitatott egyházkormányzói jogkörének legitimálása a kitalált római koronaküldési epizóddal.<sup>41</sup> A koronaküldéssel a pápa az egyházfői jogait a világi uralkodóra hagyományozta, ezért is törődött a római jóváhagyás a magyar egyházszervezet alapjait képző püspökségalapítások szöveggörnyezetéből is. Mindezekből egyértelművé válik, hogy a Kálmán uralkodásának elején keletkezett Kisebbik legenda szerzője sem tudta magát függetleníteni korának legfontosabb ideológiai vitájától, ezért érdemes megnéznünk azt is, hogy megtalálható-e a „fegyelem igája” kifejezés az invesztitúraharcok időszakának polemikus irodalmában, és ha igen, akkor pontosan melyik oldal és milyen kontextusban használja azt.

Az invesztitúra-vitairódom egyike sokat idézett, közkedvelt alkotása a Gebhard salzburgi érsek által írt nyílt levél Hermann metzi püspöknek. A gregoriánus ügyet védő alkotás két csoportban hat kéziratban maradt fent napjainkig, melyek a korszakban széles körben terjedtek.<sup>42</sup> A levél szerzője, Gebhard salzburgi érsek, VII. Gergely pápa és Rudolf német ellenkirály szövetségese volt IV. Henrikkel szemben, azaz a pápai oldalt támogatta a kibontakozó invesztitúraharcok során. Korábban Koszta László vizsgálta már, hogy Gebhardnak milyen kapcsolódási pontjai lehettek a Magyar Királysággal. Amellett, hogy 1060-tól az esztergomi érsekséggel szomszédos Salzburg érseke volt, korábban az „1050-es évek végén akkor vezette a német uralkodó kancelláriáját, amikor I. András és III. Henrik békét kötött és megtörtént a magyar király fia, Salamon, és a német uralkodó testvére, Judit, eljegyzése”.<sup>43</sup> Hermann metzi püspök, a levél címzettje szintén a korszak meghatározó alakja; a püspöki székhely Speyer, Trier és Verdun közelében feküdt, amely központok fontos császárpárti püspökségek voltak, így Hermann egyfajta közvetítőként funkcionált a két oldal között.<sup>44</sup>

Gebhard az 1075–1076-os fordulóévek eseményeit kommentálva a wormszi birodalmi gyűlést tekinti a konfliktus valódi kiindulópontjának. Ebből fakadó-

40 GERICS József, LADÁNYI Erzsébet, *A Hartvik-legenda keletkezési körülményeiről*, Magyar Könyvszemle, 120(2004), 317–324, különösen: 317; THOROCZKAY Gábor: *Szent István legendái a 19-20. századi tudományos kutatások fényében = Ernst-kódex...*, i. m., 51–82, különösen: 53.

41 TÓTH, *A Hartvik-legenda...*, i. m.

42 MELVE, *Inventing...*, i. m., I, 281–282.

43 KOSZTA László, *A nyitrai püspökség létrejötte*, Századok, 143(2009), 257–318, különösen: 314–315. – Közismert, idézi fel Koszta, hogy „Szent László király a Salamon pártján álló IV. Henrikkel szemben Rudolf ellenkirályt támogatta és alakított ki vele szoros kapcsolatot, amit a német uralkodó Adelhaid nevű leánya és a magyar király házasságával is megpecsételték.” – A korai salzburgi egyházmegyéről és Gebhardról lásd még: ERICH ZÖLLNER, *Ausztria története*, Bp., Osiris, 1998, 69–71.

44 MELVE, *Inventing...*, i. m., I, 285, 33-as lábjegyzet.

an az ott résztvevő császárhű püspökökről negatívan nyilatkozik, és közvetlenül hibássá teszi őket az események eszkalálódásáért: „Mondják meg azok, akik részt vettek abban a követségben, akik jelen voltak a wormszi zsinaton, ahol maguktól levetették a fegyelem igáját, szent engedelmesség elvetéséről szóló könyvecskét összeírták, ahol új törvényt hoztak erre a világra, mely szerint a fejedelem szolgájának joga van arra, hogy eltiltsa Szentatyát a püspöki széktől: hát akkor mondják meg ők, mondják meg! És ha nem nektek, akkor az ellenfele ellen jogosan felszólaló Egyháznak feleljenek meg, a fent mondott ügyekből fakadó dolgokat kötelességszerűen pótolják vissza.”<sup>45</sup>

Körülbelül tizenöt évvel a *Legenda minor* keletkezése előtt tehát a korszak egyik meghatározó gregoriánus szerzőjénél a császárpárti püspökök levetik magukról a „fegyelem igáját”, azaz a pápai egyházfői hűség megszegőivé válnak. Az István-életrajz írója így módon arra utal, amikor az uralkodó „a fegyelem igáját és törvényét” a magyar nép nyakába helyezi, hogy államalapító uralkodónk a pápai fennhatóságot és a nyugati kereszténység világát választotta a pogányság és a bizánci rítus helyett. A Kisebbik legenda, úgy vélem, nemcsak e kifejezés használata miatt tekinthető valójában pápárpárti alkotásnak: az egyházszervezet megteremtésekor a szerző kihangsúlyozza, hogy a püspökségek létrehozása „római jóváhagyással” történt meg: „Istennek szent egyházát békében megtelepítette s római jóváhagyással méltón megszervezte.”<sup>46</sup> Ez a jóváhagyás a korábbi antigregoriánus *Legenda maior*ban is megjelent, de ott kizárólag Esztergom érseki rangra emelésénél: „tartományait tíz püspökségre osztotta, az esztergomi egyházat a római apostoli szék helybenhagyásával és egyetértésével a többiek fejévé és felügyelőjévé tette.”<sup>47</sup> Ahogy pedig arra korábban már utaltunk, Hartvik szintén pápaellenes szerkesztésénél teljes mértékben kimarad ez a félmondat. Tovább erősítheti ezt az elképzelést Thoroczkay Gábor azon megállapítása is, mely szerint a Kisebbik legenda szerzője azért hagyta ki művéből Szent Adalbert alakját, mert német kötődésekkel, császári kapcsolatokkal bírt, így a prágai püspök nem fért bele a pápai reformokkal szimpatizáló munka főhősei közé.<sup>48</sup>

Összegzésképpen tehát megállapíthatjuk az István-legendák szerzői kapcsán, hogy koruk művelt és képzett írástudói közé tartoztak, műveik pedig nem függetleníthetők a lejegyzésüket megelőző és körülvevő 11–12. századi politikai és

45 Bagi Dániel fordítása. „Dicant ergo huius legationis compositores, qui conventui Wormatiae habito intererant, ubi gratis a se iugum disciplinae proiecerunt, ubi sanctae obedientiae libellum repudii conscripserunt, ubi novam hanc mundo legem condiderunt ut servus principis summo pontifici cathedram episcopalem interdicendi ius habeat: dicant ergo, dicant; et si non nobis, tamen Ecclesiae iuste adversus eos proclamanti respondeant quibus praecedentibus causis talia ex debito recompensarent.” – *Gebehardus Salisburgensis episcopus, Epistula ad Herimannum Mettensem*, Monumenta Germaniae Historica Libelli de Lite pontificum et imperatorum, Hannover, 1892, I, 279.

46 „Sancta dei ecclesia in pace collocata et ex Romana auctoritate iuste ordinata” – SRH<sup>2</sup> II. 397; ÁLI 14.

47 „Strigoniensem ecclesiam metropolim et magistram per consensum et subscriptionem Romane sedis apostolici ceterarum fore constituens.” – SRH<sup>2</sup> II. 383; ÁLI 21.

48 THOROCZKAY, *Szent István legendái...*, i. m., 96.

eszmétörténeti kontextusoktól. Míg a legkorábbi Nagyobbik legenda és a Hartvik-féle kompiláció erőteljesen pápaellenes álláspontra helyezkednek az investitúraharc időszakában, és szavaikban, kifejezéseikben ezt az olvasatot erősítik, addig a *Legenda minor* szerzője egyértelműen a római egyházfőség mellett köteleződik el. Így tehát érthetővé válhat az is, hogy Kálmán és II. Orbán konfliktusa után miért érezhette szükségét az uralkodó egy új, önálló István-legenda elkészítésének, és miért bízta meg Hartvik püspököt a feladattal. A fentiek alapján úgy vélem, hogy a Kisebbik legendát további alapos filológiai és eszmétörténeti vizsgáldások tárgyává szükséges tenni, mert szerzője műveltségét és tájékozottságát tekintve is kimagaslik a másik két alkotó közül.

### Összefoglaló

A magyar medievisztika olvasói és kutatói számára közismert, hogy államalapító uralkodónkról, Szent Istvánról három legenda maradt ránk. Ezeket a kutatástörténet hagyományosan az Árpád-kor magyar szentjeit bemutató latin nyelvű hagiografikus alkotások legfontosabb csoportjának tekinti; nem véletlen, hogy az ezekkel foglalkozó tudományos munkák száma is végelethetetlen. Tanulmányomban néhány szöveghely kapcsán mutatom be azt, hogy azok a korábbi vélemények, amelyek szerint a Kisebbik legenda szerzője a 12. század fordulójának legképzettebb és legműveltebb írástudói közé tartozott, helytállóak, műve pedig nem függetleníthető a lejegyzését megelőző és körülvevő 11–12. századi politikai-eszmétörténeti kontextustól, az investitúraharc szellemi légkörétől. A tanulmányban amellet érvelek, hogy a *Legenda minor* szerzője egyértelműen a római egyházfőség mellett köteleződik el, azaz pápapárti alkotásnak tekinthető.

### The yoke and the law of discipline

#### On the intellectual background of the author of the minor legend of Stephen

It is well known to readers and researchers of Hungarian medieval literature that there are three extant legends about our state-founding ruler, St. Stephen. Research history traditionally considers these texts as the most important group of Latin hagiographic works representing the Hungarian saints of the Arpadian age; it is no coincidence that an infinite number of academic works discuss them. In my paper I discuss certain passages which suggest that previous opinions, according to which the author of the minor legend was among the most skilled and educated scribes of the turn of the twelfth century, are adequate, and his work cannot be separated from the wider political and intellectual context of its transcription, the Investiture Controversy. In my paper, I argue that the author of the *Legenda minor* is clearly committed to the Roman Church, and as such, the work reveals ultramontane tendencies.